

ЗВО «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ФАКУЛЬТЕТ НАУК ПРО ЗДОРОВ'Я

Кафедра педагогіки та соціальної роботи

«До захисту допущено»

Зав. кафедрою _____

(підпис)

“ ____ ” _____ 2023 р.

Верлинська Олександра Ігорівна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИЧНО-ДІАГНОСТИЧНА ГРА В ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

231 Соціальна робота, освітня програма “Соціальна робота”

23 Соціальна робота

Науковий керівник: Когут Світлана Ярославівна,

декан Факультету наук про здоров'я,

кандидат педагогічних наук, доцент

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Львів – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ В СОЦІАЛЬНІЙ ПРОФІЛАКТИЦІ.....	6
1.1. Загальне визначення негативних соціальних явищ і їхніх важелів впливу на молоду особу.....	6
1.2. Поняття “резильєнтність” в науковій літературі і підходи до її вимірювання.....	8
1.3. Роль індивідуальної резильєнтності в протидії негативним соціальним явищам та появі девіантної/залежної поведінки.....	13
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ПРОЕКТИВНОЇ МЕТОДИКИ ГРИ В ДІАГНОСТИЦІ ТА ПРОФІЛАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	18
2.1. Класифікація соціальних ігор.....	18
2.2. Роль застосування методики гри в соціальній діагностиці.....	20
2.3. Роль ігор в соціальній профілактиці негативних явищ серед підлітків та молоді.....	21
Висновки до розділу 2.....	26
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФІЛАКТИЧНО-ДІАГНОСТИЧНОЇ ГРИ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З МОЛОДДЮ.....	27
3.1. Опис авторської методики соціально-рольової гри.....	27
3.2. Апробація методики в студентській групі.....	29
3.3. Результати апробації соціальної гри.....	30
3.4. Рекомендації для застосування методики у практиці соціальної роботи.....	34
Висновки до розділу 3.....	35
ВИСНОВКИ.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	38

ВСТУП

Актуальність дослідження. В епоху масового поширення та повсюдного використання інформаційних технологій, коли підлітки та молодь мають безпосередній доступ до величезної кількості інформації, в тому числі шкідливої, з'явилась велика потреба в захисті дітей від цієї негативної інформації, а відтак профілактиці шкідливих дій та їхніх негативних наслідків для кожної окремої молодої людини. Дослідження Дитячого фонду ООН Юнісеф 2019 року показують, що поширення серед підлітків таких негативних явищ як куріння, вживання алкогольних та наркотичних речовин, залежність від соцмереж, комп'ютерних ігор та булінг в порівнянні з попереднім дослідженням 4 роки тому зросли. Практики соціальної роботи та соціальні педагоги відзначають, що найефективніша соціальна превенція негативних явищ реалізується при здійсненні просвітницької діяльності на зрозумілому для цільової аудиторії рівні та через сучасні інструменти, а також через метод "рівний-рівному". Та оскільки світ ігор є знайомим для підлітків та молоді ще з дитинства, а такий метод соціальної профілактики як соціально-рольова гра є фактичною реалізацією методу "рівний-рівному", в цій роботі буде проаналізовано роль ігрових методик в превенції негативних явищ та діагностики обізнаності та готовності молодих людей протистояти ним.

Роль ігор в соціалізації дітей та підлітків уже вивчила Селіна Г.П., Рубан Н.М. тему профілактики серед підлітків та молоді вивчали Вольнова Л.М., Лютий В.П., Капська А., Нагірняк М., Безпалько О.; тему резильєнтності, тобто психологічної стійкості в протистоянні життєвим проблемам, досліджували Гусак Н., Грішин Е., Лазос Г. П. Проте варто відзначити, що роль соціальної гри в профілактичній та діагностичній діяльності соціального працівника не є настільки ж дослідженою, як роль гри в навчальному процесі.

З практичної точки зору поширення використання зрозумілого для молоді інструменту соціальної гри, на нашу думку, позитивно вплине на якість надання соціальної послуги профілактики. Очікується, що проведене дослідження надасть

практичний інструмент у вигляді розробленої методики соціальної гри для використання соціальним працівникам з підлітками та молоддю як під час первинної, так і вторинної та третинної профілактики.

Об'єкт дослідження: Соціальна гра як проєктивна методика діагностики та профілактики в соціальній роботі.

Предметом дослідження є використання методики соціальної гри для діагностики резильєнтності індивіда та профілактики негативних соціальних явищ.

Мета дослідження: теоретично проаналізувати та практично досвідчити ефект застосування профілактично-діагностичної гри в практиці соціальної роботи.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати поняття резильєнтності в науковій літературі та дослідити роль резильєнтності в профілактиці впливу негативних явищ на особу.

2. З'ясувати види соціальних ігор і їх роль в практиці діагностичної та профілактичної роботи з молоддю.

3. Розробити та апробувати методику соціальної профілактично-діагностичної гри для підлітків та молоді.

Теоретичні методи дослідження: аналіз літератури та інших джерел, синтез знань про соціальну гру як проєктивну методику в практиці соціальної роботи, співставлення понять резильєнтності та профілактики негативних соціальних явищ, порівняння, узагальнення.

Методи наукового дослідження. Для досягнення поставленої мети і завдань було використано метод соціально-педагогічного експерименту. Для фіксування та забезпечення достовірності отриманих результатів та висновків дослідження використано метод спостереження в ході експерименту та опитування, а саме напівструктуроване інтерв'ю учасників після експерименту. Для обробки та інтерпретації даних застосовано методи аналізу спостереження на основі попередньо визначених критеріїв, аналізу інтерв'ю учасників та узагальнення.

Метою емпіричного дослідження є апробація гри як методики у профілактиці та діагностиці.

Завдання емпіричної складової дослідження:

- описати методику, правила гри та підготуватись до проведення гри;
- визначити критерії методу спостереження;
- провести гру в студентській групі;
- провести спостереження під час гри за попередньо визначеними критеріями;
- сформулювати рекомендації для вдосконалення використання методики на практиці.

Учасники дослідження — студенти 18-20 років.

Практичне значення дослідження. Для проведення експерименту буде використовуватись авторська методика соціальної гри. Сама методика, результати дослідження та рекомендації подані у цій роботі зорієнтовані на практичне використання соціальними працівниками, які працюють з підлітками та молоддю різних, в тому числі вразливих категорій.

Структура дослідження. Робота містить 3 розділи, 2 з яких розкривають теоретичну частину, а останній розділ присвячений опису емпіричної складової. Всі розділи зі вступом та висновком подані на 36 сторінках і містять 1 рисунок та 2 таблиці. Загалом було використано 41 джерело.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ В СОЦІАЛЬНІЙ ПРОФІЛАКТИЦІ

1.1. Загальне визначення негативних соціальних явищ і їхніх важелів впливу на молоду особу

Поняття негативного соціального явища є одним з ключових понять в соціальній роботі, зокрема в напрямку соціальної профілактики, а також соціології та соціальної філософії. Та, незважаючи на це, поняття є малодослідженим у соціальній роботі і немає навіть однієї загальноприйнятої назви — соціально-негативні явища, соціальні проблеми, соціальна патологія, девіація, ризикована/антисоціальна/проблемна поведінка, протиправна поведінка, аномія — вживаються в науковій літературі з майже однаковим значенням.

Загальне визначення так званих негативних соціальних явищ — це явища, різноманітні прояви асоціальної поведінки, які порушують соціальний порядок або соціальну норму і завдають шкоди фізичному, психічному, інтелектуальному та моральному розвитку людини, стримують від реалізації власного потенціалу та можуть спричинити серйозні захворювання або навіть призвести до загибелі. (Ansari, Alghamdi, Alzahrani, 2016, p. 133)

В англomовній та зарубіжній літературі набагато частіше зустрічаємо лише поняття “ризикована поведінка” (англ. risky behaviors) і на думку Вовкогон та Лисенко (2008, с. 3) це є більш правильним у контексті профілактики, адже тоді фокус із загрози суспільству від небажаної поведінки молодої людини переміщається на розуміння загроз здоров’ю і життю ризикованих вчинків для самої людини. Поняття “ризикована поведінка” та “негативне соціальне явище” можемо вважати тотожними, оскільки обидва вказують на те, що певна поведінка осіб чи групи осіб потенційно шкодить або має значний ризик нашкодити їм та водночас вважається неприйнятною та шкідливою для суспільства в цілому. (Ansari, Alghamdi, Alzahrani, 2016, p. 133)

На думку Сердюка О. (2010), такі явища можна розглядати як окремий вид соціальних інститутів завдяки ряду ознак, таких як висока організованість, відтворюваність у часі та просторі та інших.

Пізніше в соціології виникло і міцно закріпилось в соціальній роботі та соціальній педагогіці таке дотичне поняття, як “соціальна девіація”. Проте деякі дослідники наголошують, що девіація — це *будь-яке* “порушення або суттєве відхилення від очікуваної стандартизованої та інституціоналізованої поведінки, яка встановлена і закріплена соціальною нормою в певній соціальній групі чи суспільстві”. (Когут, Зан, Переш, 2019, с. 56) Будь-яке відхилення від загальноприйнятої поведінки, тобто як негативні, так і позитивні, тому й сам термін є радше нейтральним на відміну від інших понять, які використовують на позначення явищ з виключно негативним характером впливу.

Більш повсякденним та розповсюдженим в українському суспільстві є термін “шкідлива звичка”, тобто “залежність від чого-небудь, що шкодить психіці, фізичному стану та негативно впливає на поведінку особистості”. (Лящук, Супрун, 2019, с. 214) Як бачимо, в цьому випадку проблема стосується лише особистості, яка практикує певну поведінку і саме поняття не розкриває вплив такої поведінки на решту суспільства, хоча він напевне безумовно є.

Проаналізувавши різні джерела про важелі впливу негативних соціальних явищ на молоду особу, можна виділити такі основні фактори: 1) родина та сімейне оточення, тобто соціальні навички, морально-етичні цінності здобуті в сім’ї (Лютій, 2004); 2) соціальне оточення у місцях вторинної соціалізації — школа та інші заклади освіти, друзі, зокрема вплив молодіжної субкультури (Лящук, Супрун, 2019), коли молода особа приймає відповідну систему цінностей та норм поведінки, форми спілкування як власні; 3) виходячи з двох попередніх факторів, можна виділити й часткову суспільну прийнятність тих чи інших негативних соціальних явищ, наприклад у масовій культурі та в соціальних мережах, зокрема через те, що в тимчасовій перспективі всі вони “мають відверто функціональний характер” (Сердюк, 2010), тобто дозволяє швидше та легше досягти цілі, отримати бажані здобутки, знайти нових друзів, зайняти вільний час, впоратись зі стресом тощо; 4)

особливості людини: вікові закономірності, розвиток психіки та емоційно-вольової сфери особистості, процес формування самооцінки, наприклад, в період кризи підліткового віку, набуття сміливості поводити себе, як дорослі, та пробувати щось нове, бажання проявити власну індивідуальність тощо. (Лящук, Супрун, 2019)

Окрему увагу слід звернути також на роль психологічних установок — когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти — стосовно негативних явищ. У дослідженні, проведеному Вовкогон О. і Лисенко О. (2008), у структурі установок серед підлітків найбільше важить саме поведінкова складова, а формування установки уже залежить в свою чергу від низки інших факторів, зокрема від рівня розвитку різних життєвих навичок, емоційної та когнітивної сфери.

1.2. Поняття “резильєнтність” в науковій літературі і підходи до її вимірювання

Цікаво, що термін “резилієнс” (англ. resilience) першочергово використовувався у механіці і означав “фізичну здатність матеріалу повертатись у вихідний стан”. (Гусак та ін., 2017, с. 24)

В українській науковій літературі у галузі наук про людину таких, як психологія, соціальна робота та навіть медицина поняття “резильєнтність” є доволі новим і мало дослідженим. Відтак немає одного визначеного еквівалента в перекладі і частіше використовують суміжні поняття такі як “опірність”, “стійкість”, “стресостійкість”, “життєстійкість”, “психологічна пружність”.

Наприклад, в навчальному посібнику з основ реабілітаційної психології знаходимо таке визначення резильєнтності (психологічної пружності) — “здатність швидко відновлювати фізичне і психічне здоров’я після стресових та травмивних подій.” (Гридковець, 2018, с. 139)

Проте англійські джерела дають визначення і досліджують різні аспекти цього поняття уже понад 200 років. (Scoloveno, 2016) При тому, що поняття стійкість (англ. resistance) і безпосередньо резильєнтність (англ. resilience) відрізняються за своїм змістом, де використання траєкторії стійкості означає м’які

або майже відсутні симптоми переживання стресу, а резильєнтність проявляється в тому, що людина спочатку може відчувати помірні або навіть сильні почуття, які згодом різко знижуються (Norris, Tracy, Galea, 2009, p. 2190).

Загальноприйнятим визначенням резильєнтності на етапі введення його у науковий обіг вважалось визначення Вебстера, а саме — це “здатність тіла відновлюватись від стресу або легко адаптовуватися до нещастя та змін” (Scoloveno, 2016, p. 1). Згодом цей концепт еволюціонував і тепер резильєнтність визначають динамічною, такою, що взаємодіє з навколишнім середовищем і такою, якій природно розвиватись. Все ще існує питання чи резильєнтність це *риса чи процес*, проте в науковій літературі існує згода в тому, що все ж це динамічний концепт, який пояснює здатність особистості, сім’ї або групи успішно функціонувати та справлятися з негараздами і проявляється вздовж континіуму розвитку. (Scoloveno, 2016)

Таким чином існує два основних підходи до визначення сутності поняття резильєнтність:

1) індивідуальна риса (англ. ego-resiliency — поняття введене у 1980 р. Jeanne and Jack Block), яка напряду пов’язана з характером людини, а саме з такими якостями як гнучкість, спритність, винахідливість і водночас твердість характеру та висока здатність до адаптації (Luthar S.S., Cicchetti D., Becker B., 2000, p. 5). Крім того, головними атрибутами такої резильєнтності вважаються — “самооцінка, самовпевненість та соціальна чуйність” (Scoloveno, 2016, p.3).

2) “динамічний процес, який проявляється при виникненні негараздів у вигляді нових сил та ресурсів для адаптації та відновлення”. (Гусак та ін., 2017, с. 27)

Разом з тим, зазначимо, що Всесвітня Організація Охорони Здоров’я (ВООЗ) визначає резильєнтність як “здатність відносно добре справлятися з важкими ситуаціями та особиста ресурсність, що може розвиватися завдяки захисним факторам” (Гусак та ін., 2017, с. 26).

У посібнику про психосоціальну підтримку в умовах надзвичайних ситуацій автори, спираючись на визначення ВООЗ, розуміють резилієнс як:

“*здатність* людини або соціальної групи (спільноти) амортизувати вплив надзвичайних ситуацій, тобто «пом’якшувати» дію їхніх соціальних та психологічних наслідків через актуалізацію ресурсів окремих людей, груп, організацій та громад, здатних запобігти загостренню психологічних проблем і розладів серед учасників і свідків важких подій” (Гусак та ін., 2017, с. 45).

Dr. Michael Ungar, засновник та директор Центру дослідження резильєнтності на одній зі своїх доповідей пояснював резильєнтність як “*здатність* подолати лихо і позитивно адаптуватись після складних випробувань чи важких переживань”. (United Nations Children’s Fund, 2018, p. 5)

Дещо спрощено пояснюють резильєнтність в одному з випусків канадського журналу, присвяченому вивченню ризиків та протидії небезпекам: “*здатність* індивідів, спільнот та систем вижити, адаптуватись і зростати перед лицем стресу і шоку, та навіть трансформуватись, змінитись, якщо умови цього вимагають” (Yumagulova, 2015, p. 5).

Emily Hughes Ziglio і Erio Ziglio (Ziglio, E. H. Ziglio, E., n.d.) в своєму дослідженні про покращення здоров’я і благополуччя населення визначили, що резильєнтність являє собою “*сукупність* ресурсів, здібностей та позитивно адаптації, що дозволяє людям і громадам справлятися з труднощами” (para. 1). А також як “*ресурс*, який допомагає індивідам та спільнотам підготуватися та передбачити потенційні майбутні ризики”. (para. 1)

Натомість Американська Психологічна Асоціація визначає резильєнтність як *процес* адаптації перед лицем труднощів, травм, трагедій чи загрози, що включає в себе подолання сильного стресу, який спричинений проблематичним та токсичними стосунками в сім’ї чи на робочому місці, та здатністю відновлюватися після важких переживань. (Satterley, 2017, p. 4)

Цікаве визначення резильєнтності подано в дослідженні британської Ради з економічних та соціальних досліджень (ESRC) — люди, які переживають горе, важкі втрати і мають високі ризики негативних наслідків пережитого на життя,

якщо демонструють резильєнтність, то зберігають добре здоров'я і позитивні установки на життя, згодом навіть мають неочікувані позитивні наслідки:

FIGURE 1: IDENTIFICATION OF RESILIENCE		
Outcome	Adversity	
	Low	High
Positive	A. Favourable experience of life	B. Resilience: Unexpected positive outcome
Negative	C. Unexpected negative outcome	D. Risk and vulnerability

(Рис. 1.1, Переклад з англ.: заголовок — “Визначення резильєнтності”, стовпці зліва направо — “Наслідки: позитивні або негативні”, “Нещастя: незначне — А. Сприятливий досвід життя, С. Неочікуваний негативний результат”, “Нещастя: значне — В. Резильєнтність: Неочікуваний позитивний результат, D. Ризик та вразливість”) (Bartley, 2006, p. 5)

Часто в науковій літературі можна зустріти також поняття “життєстійкість”, яке по суті має дуже схоже визначення, що й резильєнтність. Зокрема, за визначенням Chartered Institute of Personnel and Development, це “здатність людини відновлюватися після негараздів, справлятися із поточними викликами та позитивно реагувати на стресові фактори на робочому місці”. (Кот, 2023, пар. 7). Проте деякі вчені не погоджуються з ототожненням цих двох понять “резильєнтність” та “життєстійкість”, адже зміст другого терміну “охоплює значно ширше коло життєвих ситуацій, з якими стикається людина — смислоутворення, творчі задачі та ситуації виклику і вибору, нестандартні та надситуативні задачі — і має розглядатися як феномен, що визначає людину у взаємодії зі світом в цілому”. (Лазос, 2018, с. 34)

Тобто основним контекстом використання терміну “резилієнс” є подолання життєвих незгод і повернення до нормального функціонування під час або після пережитих стресових подій завдяки внутрішнім силам.

Варто зазначити, що поруч з поняттям резильєнтність, психологічна пружність зустрічаємо дотичне, але дещо інше поняття — копінг (coping), або “подолання стресу” — “зусилля індивіда, спрямовані на вирішення проблем, якщо вимоги мають величезне значення для його гарного самопочуття (як у ситуації, пов’язаній з великою небезпекою, так і в ситуації, спрямованій на великий успіх), оскільки ці вимоги активують адаптивні можливості” (Демчук, 2018, с. 167).

Це поняття відносять до поведінкових або когнітивних відповідей особистості, які люди використовують, щоб справлятися зі стресом, на відміну від резильєнтності, яка є загальною здатністю або персональною рисою людини, а не окремою поведінковою відповіддю на стрес.

У дослідженнях, особливо останніх років, можна також знайти багато інформації про поняття стійкості громад та систем, проте це не є завданням цього дослідження тож не потребує розтлумачення в цій роботі.

Вимірювати резильєнтність особи або соціальної групи є доволі складно, адже не існує однієї визначеної валідної шкали чи критеріїв вимірювання (Windle, Bennet, Noyes, 2011, р. 2). Що в свою чергу пов’язано з багатовимірною природою резильєнтності і складністю виміру рівня ризиків від лиха, яке трапилось, і рівня отриманого кожною людиною досвіду під час стресової події (скажімо, особисті обставини). До того ж вивчаючи резильєнтність дослідники помітили, що ця здатність може не поширюватись на всі сфери життя людини, тобто проявлення резильєнтності одного разу не дає гарантії, що це буде проявлятися і надалі при іншій ситуації, а також залежить від періоду вікового розвитку особистості (Luthar, Cicchetti, Becker, 2000).

Проте основні підходи до вимірювання індивідуальної резильєнтності такі самі, як і підходи до розуміння цього поняття: 1) вимірювання певних індивідуальних рис (ego-resiliency) за визначеними критеріями; 2) дослідження усіх можливих захисних факторів (внутрішні та зовнішні) для передбачення рівня резильєнтності не тільки особи, а й спільноти, громади в цілому (Windle, Bennet, Noyes, 2011, р. 2; Luthar, Cicchetti, Becker, 2000, р. 11).

У своєму огляді сучасних досліджень про резильєнтність Лазос Г. П. (2018) виділяє такі опитувальники, які найчастіше використовують для діагностики резильєнтності зараз:

“1) шкала резильєнтності Коннора-Девідсона (CD-RISK; Connor-Davidson, 2003), 2) багатовимірна шкала резильєнтності та показників відновлення від травми (MTRR; Harvy, 2003), 3) шкала резильєнтності для дорослих (RSA; Friborg, Hjemdal, Rosenvinge, Martinussen, 2003), 4) шкала відновлення після травми (TRS; Madsen, Abell, 2010), 5) шкала резильєнтності (RS; Wagnild, Young, 1993), 6) шкала реакцій на стресовий досвід (RSES; Johnson та ін., 2008), 7) шкала резильєнтності для підлітків (READ; Hjemdal та ін., 2006)”. (с. 49)

Всі наведені шкали не є перекладеними українською мовою.

1.3. Роль індивідуальної резильєнтності в протидії негативним соціальним явищам та появі девіантної/залежної поведінки

Найчастіше поняття резильєнтності, як особистісної риси людини, використовують в контексті здатності людини до подолання життєвих проблем, які настають раптово і не залежать від дій людини, наприклад, аварія, раптова смерть близької людини, надзвичайні ситуації та катастрофи (в тому числі терористичні акти), війна, геноцид тощо. Стратегій подолання або стилів реагування на стрес, який природно виникає внаслідок пережитих трагічних подій, є декілька, але що важливо для цього дослідження то це те, що деякі вчені розглядають негативні соціальні явища, в тому числі зловживання різними речовинами, як один з таких стилів. (Wagner, Myers, Mcininch, 1999)

У цьому контексті варто поміркувати про резильєнтність не лише як про особистісну рису, яка допомагає пережити складні ситуації, а й як набір захисних факторів, які можуть попередити виникнення так званої дезадаптації після

пережитої травмуючої події (Лазос, 2018, с. 33), тобто бажанню свідомо чи несвідомо піддатись впливу негативних соціальних явищ.

Наприклад, різні дослідження свідчать, що здатності, які демонструють “резильєнтні” діти, підлітки та молоді особи, а це навички вирішення проблем, соціальна компетентність і почуття мети (призначення), краще і швидше долають стресові ситуації, відновлюються після невдач та навіть процвітають в умовах складних обставин, уникають ризикованої поведінки та продовжують вести в загальному продуктивне життя. (Satterley, 2017, р. 3)

Тож перш за все варто розглянути основні характеристики, через які проявляється резильєнтність. Їх є доволі багато, а одного узагальненого списку серед науковців не існує, проте всі вони звісно позначають лише позитивні риси та ресурси людини. В одному з посібників про основи реабілітаційної психології знаходимо такі характеристики психологічної пружності: “відсутність надмірної самокритики й негативних уявлень про себе”; “здатність до усвідомлюваних дій у будь-якій ситуації”; “вміння впоратися з горем і занепокоєнням”; “готовність долати перешкоди у стосунках”; “дії, спрямовані на досягнення кращого фізичного здоров’я і психічного стану”; “оптимістичність”; “вміння використовувати позитивні шанси”. (Гридковець, 2018, с. 139)

Наведемо ще деякі ознаки резильєнтності за Cherry К.: “менталітет уцілілого”; “ефективна емоційна регуляція” (не відсутність сильних емоцій, а радше вміння керувати ними); “відчуття контролю” (відчуття, що певні дії людини можуть впливати на результат подій); “навички вирішення проблем”; “співчуття до себе”; “соціальна підтримка”. (Чиханцова, Гуцол, 2022, с. 11-12)

На думку Д. Хеллерштайн існує дві основні складові резильєнтності — фізична як показник стійкості та психологічна, “що передбачає розвиток і підтримання соціальних контактів, використання соціальної підтримки, пошук смислів у важких життєвих ситуаціях.” (Чиханцова, Гуцол, 2022, с. 15)

Для прикладу дослідження ризику вживання психоактивних речовин свідчать, що опора на подолання стресу за допомогою стратегії фокусування на вирішенні проблеми зменшує ризик початку проблем вживання. Але якщо

спиратись на подолання стресу через емоційно-фокусовану стратегію, то такий ризик, як уже було сказано вище, зростає. Зважаючи на те, що серед рис резильєнтності є такі як навички вирішення проблем та емоційної саморегуляції можна вважати, що розвиток резильєнтності допомагає не лише попередити початок проблем вживання, але й також досягнути успіху в спробах подолати цю проблему надалі. (Wagner, Myers, Mcininch, 1999, p. 771)

Якщо звернути увагу на фактори, які сприяють виникненню резильєнтності особистості за А. Masten, а це “якісне виховання, тісні зв’язки з дорослими, наявність близьких друзів, романтичних партнерів, інтелектуальний розвиток та навички вирішення проблем, самоконтроль, регулювання емоцій, мотивація до успіху, особистісна ефективність, сенс життя, ефективне навчання, ефективність у стосунках з іншими людьми” (Лазос, 2018, с. 47), то по суті це ті ж самі фактори, які впливають на попередження негативних явищ та підвищення соціального благополуччя дітей та молоді за Лютим В. П. (2004).

В контексті профілактичної діяльності слід згадати і про таке поняття, як життєві навички. Адже наприклад, за спостереженнями Вовкогон О. і Лисенко О. (2008) більшість сучасних профілактичних програм базуються на ідеях розробника тренінгу життєвих навичок Б. Спангера. Зміст тренінгів орієнтований на оволодіння та розвиток соціальних та особистісних життєвих компетентностей, що допоможе підліткам здобути навички опору девіантній та ризикованій поведінці.

За визначенням ВООЗ життєві навички (англ. life skills) — це “здатність до адаптації, позитивної поведінки та подолання труднощів щоденного життя”. (Пехота, Вихрущ, 2019, с. 159) І хоча не існує чіткого переліку життєвих навичок, так само як і не існує достатньо досліджень, які підтверджують, що саме ці навички сприяють запобігти ризикованій поведінці, можемо порівняти їх з переліченими вище рисами резильєнтності: “навички ухвалення рішень”; “комунікативні навички”; “навички вираження почуттів і керування ними”; “навички критичного мислення”; “навички усвідомлення негативних впливів і тиску з боку інших осіб, а також навички опору їм (здатність сказати “ні” наркотикам, алкоголю,

тютюнопалінню, раннім сексуальним стосункам тощо)”; “навичка постановки цілей та інші”. (Пехота, Вихрущ, 2019, с. 159)

Як бачимо, резильєнтність в тому широкому значенні, в якому це поняття вживається у цій роботі, не наведено у переліку життєвих навичок, але кожна з цих навичок ніби характеризує і може забезпечити здатність людини до резильєнтності. І оскільки “розвиток життєвих навичок може бути фактором попередження ризикованої поведінки” (Вовкогон, Лисенко, 2008), можемо зробити висновок, що розвиток рис резильєнтності особистості також може сприяти уникненню та попередженню негативних соціальних явищ.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі було з’ясовано, що поняття “негативне соціальне явище” та “ризикована поведінка” є по суті тотожними, оскільки обидва позначають такі дії, які шкодять, як і тому, хто їх вчиняє, так і вважається неприйнятним та шкідливим для суспільства в цілому з різних точок зору (біологічної, моральної та інших).

Також було розглянуто основні важелі впливу, які мають такі явища на молоду особу, тобто що спонукає чи схиляє їх спробувати або постійно так діяти. Зокрема, одним з ключових факторів можемо відзначити функціональність негативних соціальних явищ, що проявляється в тому, що молоді люди (і не тільки молоді) обирають їх як один зі стилів поведінки при подоланні стресу.

Інший термін, який було піддано аналізу — резильєнтність, тобто здатність особистості подолати життєві незгоди і повертатись до нормального функціонування у нових змінених умовах після пережитої втрати або значного стресу. Окрім того, варто відзначити, що загальноприйнятого визначення нема, але найчастіше у сфері соціальної роботи та психології вживають в контексті умов надзвичайної ситуації, проте у розділі окремо розглянути, як ця здатність допомагає уникнути дезадаптації особистості в подальшому.

Відтак було проаналізовано взаємозв’язок життєвих навичок (на розвиток яких опираються в профілактиці), факторів запобігання ризикованій поведінці (наприклад, інших засобів подолання стресу) та так званими резильєнтними

факторами особистості. З'ясовано, що резильєнтність є багатовимірною і містить багато рис та здібностей, які часто вважаються ключовими життєвими навичками. Тому її розвиток може так само сприяти запобіганню ризикованої поведінки серед молоді, проте ця гіпотеза потребує подальших досліджень.

РОЗДІЛ 2

РОЛЬ ПРОЕКТИВНОЇ МЕТОДИКИ ГРИ В ДІАГНОСТИЦІ ТА ПРОФІЛАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

2.1. Класифікація соціальних ігор

Перш за все варто зазначити, що всі проаналізовані джерела не можуть зійтись на одній класифікації ігор та окремої класифікації соціальних ігор. Це пов'язано з тим, що існує безліч ігор та їх варіацій в залежності від соціокультурних умов проведення, вікових та інших особливостей учасників та найголовніше цілі організації тієї чи іншої гри. (Войцях, 2014, с. 15)

Проте Лендел Д. В. (2019, с. 23) визначає найбільш робочу класифікацію ігор за Миллером, в якій за видом діяльності є фізичні (рухові); інтелектуальні (розумові); трудові; соціальні; психологічні.

У своїй роботі про використання ігор в роботі соціального педагога Селіна Г. П. (2020) виділяє такий вид ігор, як соціальні, у загальній класифікації ігор за мотиваційними критеріями, де вони сприяють соціалізації “в процесі спілкування, виконанню необхідних правил, вироблення моральних рис” (с. 7). Своєю чергою ці функції соціальної гри можуть реалізовуватись через ігри, які різняться за змістом і способом здійснення — “рухливі, музичні, сюжетно-рольові, конкурсні ігри” (с. 7).

За Підкасистим П. І. та Хайдаровим Ж. С. соціальні ігри можна поділити на такі підвиди: “1) творчі, сюжетно-рольові (і серед них наслідувальні, режисерські та ігри-демонстрації); 2) ділові (організаційно-діяльнісні, організаційно-комунікативні, організаційно-мисленнєві, рольові, імітаційні)”. (Войцях, 2014, с. 18)

У своїй класифікації ігор за типом людської діяльності Єрмолаєва М. Г. називає групу соціальних ігор “іграми душі” і поділяє їх на “сюжетно-рольові, ділові (організаційно-діяльнісні, імітаційні, організаційно-комунікативні) та комплексні ігри (колективно-творчі справи, дозвілєва діяльність)”. (Войцях, 2014, с. 18)

Таким чином серед соціальних ігор, які використовуються в соціальній роботі, а саме у профілактиці, доцільно виділити такий різновид як рольова гра, яка за визначенням Лютого В. П. (2004, с. 44) є відтворенням “в умовних обставинах проблемних ситуацій”.

Іншим різновидом, який вважається також одним з найефективніших методів активного навчання, є інтерактивна гра, тобто це метод “заснований на досвіді, отриманому у результаті спеціально організованої взаємодії учасників з метою зміни індивідуальної моделі поведінки”. Інтерактивні ігри своєю чергою також можна поділити за найрізноманітнішими ознаками: за цілями, сюжетом та змістовим наповненням, кількістю учасників, тривалістю, засобами спілкування, ступенем структурованості, глибини та масштабу інтервенції, психологічної основи гри, роллю ведучого та інші. (Лях, 2007)

Дослідники методу гри відзначають, що інтерактивні та рольові ігри є доволі схожими між собою, проте містять деякі відмінності. Наприклад, в інтерактивних іграх на відміну від рольових у гравців є чітко окреслена мета, яка викликає змагальний характер, а також обов'язковою умовою є участь кожного у певній ролі, адже основним елементом навчання і є взаємодія (“інтеракція”) між учасниками. В той самий час у рольових іграх частина учасників можуть бути спостерігачами, допомагати аналізувати відіграну ситуацію і тим самим цей різновид гри більше нагадує не змагання, а театральну дію. (Лях, 2007)

Для цього дослідження важливо також зупинитись на одному з підвидів інтерактивної гри, який рекомендують використовувати у професійній діяльності соціальним працівникам, педагогам-організаторам, психологам, класним керівникам — настільні інформаційно-профілактичні ігри. Такі ігри “спрямовані на профілактику негативних явищ в освітньому середовищі та формування моделей безпечної відповідальної поведінки у ситуаціях ризику” серед дітей та молоді у різних закладах освіти тощо. (Войцях, 2014, с. 29)

Цікавим є підхід вітчизняної науковиці у сфері соціальної педагогіки Р. Х. Вайноли. У розрізі соціальної роботи вона пропонує залучати учасників, з якими

працює фахівець, не тільки до реалізації гри, а й до її створення, тому поділяє ігри за певними характеристиками:

- “ігри, в яких відчувається нестача інформації;
- ігри, умови яких потребують доповнення;
- ігри, де визначено лише сюжет;
- ігри зі суперечностями у змісті;
- ігри із запланованими помилками у змісті (з метою виправлення помилок учасниками)
- ігри із запланованим сюжетом і умовами, де оцінки, результати визначають учасники”. (Лях, 2007)

2.2. Роль застосування методики гри в соціальній діагностиці

Соціальна діагностика, як одна з спеціальних технологій соціальної роботи, це комплексний процес збору вичерпної інформації, виявлення та вивчення причинно-наслідкових зв'язків і взаємин у суспільстві, процес постановки соціального діагнозу з метою розробки програми соціальної допомоги об'єкту соціальної роботи.

У більш ранньому джерелі про теорію соціальної роботи серед переліку методів соціальної діагностики не знаходимо такого методу як гра чи ігрова діяльність. (Тюптя, Іванова, 2008, с. 343-346)

Тоді чому можна говорити про застосування методики гри в технології соціальної діагностики? Серед різних функцій ігрової діяльності у практиці роботи з людьми знаходимо діагностичну функцію. Тобто така діяльність допомагає виявляти відхилення від нормальної поведінки для фахівців та “самопізнання в процесі гри”. (Селіна, 2020, с. 9) У виховній, педагогічній практиці часом вона навіть діагностичніше, ніж будь-яка інша діяльність людини, по-перше, тому, що індивід поводить у грі на максимумі проявів (інтелект, творчість); по-друге, гра сама по собі — це особливе “поле самовираження”. (с. 10)

Загалом методику гри можна віднести до групи інтерактивних психологічних методів проведення діагностичного дослідження і серед них до підвиду

проективних методик. З 7 груп проективних методик дослідження особистості за Л. Франком можемо віднести рольові ігри до методик катарсису або патаретичних, тобто при особливо організованих умовах очікується, що під час виконання ролі людина проявлятиме свої особистісні та поведінкові особливості. (Галян, 2009, с. 251)

У використанні ігор при діагностиці, як і з іншими проективними методиками, виникає ряд труднощів. Зокрема, такі фактори, як відсутність уніфікованих процедур проведення, знання і досвід фахівця, та приналежність його до певного соціокультурного середовища в поєднанні з власним особистісним розвитком спричиняють високий ступінь суб'єктивності дослідника при інтерпретації даних. Тобто під час або після дослідження особистості проективною методикою свідому оцінку дає лише соціальний працівник або інший фахівець, тоді як в інших методиках присутній самоаналіз та свідоме самооцінювання. З іншого боку це і є перевагою методики гри: виявлення та дослідження “неусвідомлюваних або малоусвідомлюваних аспектів особистості”, “прогнозування індивідуального стилю поведінки, переживання й афективного реагування у значущих або конфліктних ситуаціях”. (Галян, 2009, с. 242-243)

Вольнова Л. М. (2016) в контексті діагностики девіантної поведінки неповнолітніх відносить ігри до методів самовивчення та самооцінки, але тут мова йде про такі види ігор, які спрямовані на самопізнання.

Окрім дослідження особистісних поведінкових тенденцій, гра у практиці соціальної роботи є також одним з інструментів для діагностики міжособистісних стосунків, що своєю чергою доречно використовувати в групі у процесі розв'язання проблем колективу. (Лях, 2007, с. 113)

2.3. Роль ігор в соціальній профілактиці негативних явищ серед підлітків та молоді

Соціальна профілактика – діяльність, спрямована на запобігання виникненню, поширенню або загостренню негативних соціальних явищ,

соціальних і особистісних проблем, складних життєвих обставин та їхнім небезпечним наслідкам. (Петрович, Лютий, 2021, с. 221)

В принципі будь-яку профілактичну діяльність варто розпочинати з дослідження проблеми, а також діагностики потреб групи людей, на яку має бути спрямована профілактика (Журавель, 2013). Оскільки, як ми уже з'ясували у першому розділі, резильєнтність — це та риса, яка допомагає не потрапити особистості в складні життєві обставини, важливим є й діагностика рівня цієї внутрішньої риси у індивідів та групи, для яких проводиться та чи інша профілактична інтервенція. Детальніше про використання гри в технології діагностики описано в попередньому підрозділі.

Наступним кроком є підготовка та реалізація конкретних заходів, які забезпечують профілактичну інтервенцію (втручання), тобто “цілеспрямований вплив на цільову групу” з метою змінити ставлення, психологічні установки, поведінку чи середовище, які можуть або уже призвели до появи проблем у житті індивіда. У посібнику про теорію та практику соціальної роботи подано два шляхи здійснення цього впливу: через інформування цільової групи та через залучення її до різних видів діяльності. Серед методів безпосередньо профілактичної інтервенції знаходимо і такий метод як рольова гра. (Тюптя, Іванова, 2008, с. 348)

Загалом у профілактичній роботі використовуються не тільки різноманітні рольові, а й розвиваючі (спортивні, творчі, інтелектуальні) ігри. На думку Лютого В.П. (2004, с. 44), у профілактичній роботі рольові ігри можуть бути як окремим профілактичним заходом, так і “складовим елементом тренінгів, театралізованих дискусій, свят, масових акцій, проводяться у формі вистав, змагань, концертів”.

За Вольноюю Л. М. (2016, с. 160) соціально-педагогічні та психологічні ігри є однією з інтерактивних форм профілактичної роботи і спрямовані “на засвоєння в штучних умовах соціальних відносин і суспільно-корисних норм поведінки”. А також рекомендується “розігрування ситуаційно-рольових ігор за методикою активного соціально-психологічного навчання” на інтерактивно-конструктивній стадії включення підлітків у діяльність такої форми профілактики, як соціально-педагогічний інтерактивний театр, та допомагає учасникам гри “побачити себе зі

сторони, оцінити та апробувати свої поведінкові прояви у складних ситуаціях”. (Вольнова, 2016, с. 162)

Рольову гру відносять також до найбільш популярних методів на заняттях просвітницького тренінгу. В такому випадку гра дає додатковий досвід учасникам через програвання саме несподіваних ситуацій, які є життєвими і водночас з елементами новизни для учасників, аби було цікаво та ефективно. (Цюман, 2007)

Варто пригадати, що існує первинна, вторинна і навіть третинна профілактична робота, які відрізняються між собою в першу чергу за цільовою аудиторією і завданнями такої роботи. Проаналізовані джерела однозначно свідчать про ефективність таких форм роботи, як рольові та інші ігри, а також використання інтерактивних методів навчання, під час первинної профілактики. Адже здебільшого така профілактика “носить інформаційний характер і спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричної відмови від асоціальних стандартів поведінки та негативних звичок”. (Литвинчук, Тополов, 2020, с. 165) Зустрічаємо також рекомендації застосовувати активні методи роботи, зокрема рольові ігри, і у вторинній профілактиці, наприклад, у роботі з неповнолітніми у виховних колоніях. (Безпалько, Лютий, 2007)

Також можна визначити і напрями профілактичної роботи, в яких доцільно використовувати форму гри. Це в першу чергу напрям *формування адекватного уявлення щодо причин проблеми та ставлення до неї*. Це є робота з так званим когнітивним компонентом психологічних установок щодо ризикованої поведінки. Наприклад, інформувати молодь про наслідки залучення в ті чи інші негативні соціальні явища та залучати їх у групові активності. (Вовкогон, Лисенко, 2008) І в цьому компоненті доречно використовувати гру, оскільки, як відомо, “навчання через дію – один із самих ефективних способів навчіння та отримання досвіду”. (Цюман, 2007)

Ще два напрями профілактики для застосування методу профілактичної інтервенції у формі гри — виявлення і корекція особистісних якостей, які знижують адаптивні можливості і розвиток тих якостей, які навпаки підвищують навички необхідні для подолання проблем. (Безпалько, Лютий, 2007) Таку ж думку

підтверджують у своєму дослідженні Вовкогон О. і Лисенко О. (2008) та рекомендують здійснювати профілактику, враховуючи поведінковий компонент установки щодо ризикованої поведінки. Тобто залучати учнів у школах та інших навчально-виховних закладах до такої активності, що передбачає спілкування (наприклад змагання, тренінги тощо) та спонукає підлітків до активного проведення вільного часу; акцентувати увагу на виробленні навичок соціальної поведінки, таких як аргументована відмова, розв'язання конфліктів шляхом переговорів та вміння виражати почуття. (Вовкогон, Лисенко, 2008) Інші теорії та дослідження також підтверджують, що “рольову гру соціальний працівник може використати для навчання клієнта корекції поведінки, а також підвищення його адаптивності”. (Холостова, 2001)

Якщо говорити про ті рівні профілактики, на яких доцільно застосовувати гру, то найпершим є мікрорівень, адже “на мікрорівні профілактика здійснюється у вигляді спеціальних програм, заходів і окремих дій в межах установ, організацій та за місцем проживання” (Безпалько, Лютий, 2007, с. 14), так само як і гра, що зазвичай має обмежену кількість учасників та обмежене поле дій. Інша ситуація з онлайн-іграми (роль яких, до речі, в соціальній профілактиці є фактично не дослідженою в україномовній науковій літературі), які можуть нести просвітницько-профілактичний характер на макрорівні через поширення їх у мережі інтернет як веб-застосунки або мобільні додатки (Бровінська, 2022).

Для того, аби визначити в яких моделях профілактики найкраще застосовувати ігрову або інтерактивну діяльність, потрібно звернутись до функцій гри та описаних вище напрямків профілактики, де ми вважаємо доцільне використання гри. Рольові або просвітницькі ігри можна застосовувати найперше у *стратегії боротьби* (або деякі вчені називають цю стратегію — попередження та подолання (Журавель, 2013)) через *модель поширення фактичних знань* за допомогою освітніх методів профілактики, які “спрямовані на підвищення рівня інформованості різноманітних груп населення”. (Тимошко, 2011, с. 155) Особливу увагу на роль гри варто звернути при роботі в такій моделі з дітьми, адже вони “краще сприймають інформацію, коли вона надається в активній формі (ігри,

тренінги тощо)” (Щербакова, 2014). Такої ж думки Лютий В. П. (2004), який вважає, що гра є ефективним методом профілактики в роботі з дітьми та підлітками та має використовуватись як “допоміжний метод в поєднанні з інформаційним”. (с. 45)

Якщо зупинитись трохи детальніше на цій моделі, то можна помітити один недолік, як і при використанні методу гри в тому числі. Оскільки “гра — емоціонально-забарвлена діяльність, що в умовних обставинах моделює ті чи інші пов’язані із проблемою аспекти життєдіяльності людини або розвиває якості, необхідні для подолання проблеми” (Лютий, 2004, с. 44) “при роботі з молоддю і підлітками, проте в останніх може провокувати інтерес до негативних явищ і бажання до експериментування” (Лях, 2009). Водночас використання рольової гри є ледве не однією з найефективніших форм соціального (морального) пояснення у роботі соціального працівника, адже під час гри можна обирати ролі і думати, що з тобою може статись, а згодом ці ролі можуть і повпливати на формування поведінки особистості в реальному житті. (Холостова, 2001)

У посібнику з організації діяльності державних і спеціалізованих соціальних служб Тимошко Г. М. (2011) знаходимо поради використовувати таку форму роботи як рольові ігри у профілактиці негативних явищ у молодіжному середовищі, а також у напрямку сприяння творчому розвитку дітей та молоді. Таким чином, на нашу думку, забезпечується реалізація іншої моделі профілактичної діяльності — *модель навчання позитивної поведінки або афективного навчання*. (Лях, 2009)

Отже, у використанні методики гри при профілактичній роботі є ряд переваг: ігри зазвичай викликають жваві емоції, інтерес, підвищують активність, приносять задоволення, особливо серед дітей та підлітків; дає можливість у безпечних умовах відчувати на собі проблему та спробувати знайти шляхи її вирішення; надає досвід поведінки (Лютий, 2004), до того ж цей досвід запам’ятовується яскравіше, а відтак надовше, а також досвід та розуміння того, як поведуть себе інші люди. (Цюман, 2007)

Проте у цього методу є й свої недоліки: мало можливостей для засвоєння інформації; включення в гру потребує певної внутрішньої свободи і позитивного

емоційного стану; умовність, штучність, нереальність гри знижує її ефективність задля досягнення мети; легковажне ставлення зі сторони учасників чи фахівців; елемент ризику. (Цюман, 2007)

Висновки до розділу 2

У розділі визначено, що не існує однієї загальноприйнятої класифікації ігор в цілому та соціальних ігор зокрема. Умовний запропонований поділ соціальних ігор за змістом та способами здійснення на сюжетно-рольові (або творчі), ділові та комплексні, а також інтерактивні та настільні.

Якщо говорити про роль методики гри в соціальній діагностиці, то ця методика, як і решта саме проєктивних методик, не є дуже популярною у застосуванні, оскільки їй не вистачає валідних методів для інтерпретації отриманих даних та великий відсоток суб'єктності сприйняття їх фахівцем.

Дещо краща ситуація із визначенням ролі гри в соціальній профілактиці, проте все ж в українській науковій літературі ще дуже мало досліджень саме про ефективність ігор в профілактичній роботі в цілому. На нашу думку, це потрібно розвивати, оскільки ігрофікація освітнього процесу уже розпочалась, тож може допомогти і в процесі превентивної роботи фахівцям соціальної сфери, особливо у роботі з дітьми, підлітками та молоддю.

Загалом форму гри використовують як метод безпосередньої профілактичної інтервенції у первинній та вторинній профілактиці в напрямках формування адекватного уявлення про явища та їх наслідків, виявлення та корекція особистісних якостей, які знижують адаптивні можливості, а також посилення навичок подолання проблем альтернативними шляхами. Форму гри використовують у профілактиці в моделі поширення фактичних знань та у моделі навчання позитивної поведінки або афективного навчання.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФІЛАКТИЧНО-ДІАГНОСТИЧНОЇ ГРИ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З МОЛОДДЮ

3.1. Опис авторської методики соціально-рольової гри

Модель профілактики, в межах якої діє гра: поширення фактичних знань.

Мета: Визначити стійкість індивіда до різних негативних соціальних явищ.

Завдання:

1. Ідентифікувати негативні соціальні явища, які мають найбільший вплив на індивіда.

2. Встановити або виявити внутрішні наявні ресурси індивіда необхідні для попередження або подолання певних негативних соціальних явищ.

3. Розширити розуміння учасників щодо структури, важелів впливу, негативної дії таких явищ на особу.

Кількість гравців: 2-10 осіб.

Сюжет гри: група обирає людину, яка буде грати головного персонажа. Він/вона виходить за межі приміщення або подалі від місця, де перебуває решта учасників, та самостійно обирає для себе свою роль: вік, стать, рід діяльності, інтереси, стосунки, оточення і т.д. Всі інші учасники в той час витягують картки із запропонованими соціально-негативними явищами. Далі учасник, який грає головного персонажа (індивід, якого діагностують) виходить вперед і представляє свою роль на цей раунд. Далі він самостійно підходить або до нього по черзі підходять інші гравці, які витягували картки. Зміна гравців відбувається за бажанням головного персонажа.

Завдання учасників, які витягували картки — втягнути головного героя в негативне явище, тобто отримати вербальну згоду від головного персонажа на те, що він/вона пропонує. При цьому учасники можуть показувати, говорити, переконувати, пропонувати, схилити героя, але не можуть вербально називати чи писати деінде та будь-яким способом те, що написано на картці. Обмеження в ресурсах, методах, часі — немає. Учасники можуть кооперуватись та повідомляти

один одному, що вказано у них на картках для того, аби впливати на головного героя спільно, системно. Учасники мають апелювати лише до обставин ролі, яку озвучив персонаж, а не до особистості, яка грає цю роль.

Завдання головного персонажа в той самий час — вгадати, що саме йому пропонують, тобто назвати точно те, що написано на картці — негативне соціальне явище. Це його право погоджуватись або ні на те, що пропонують. Якщо головний герой виявив згоду, але все ж ще не зрозумів як вербально називається явище, він має ще лише одну спробу відгадати що це, розпитуючи учасника детальніше про це явище, в іншому випадку — учасник озвучить що було у нього на картці.

Коли всі картки відгадані або озвучені, тобто раунд завершено, учасники можуть загадати інші додаткові негативні соціальні явища, а також змінити головного персонажа.

Приклади негативних соціальних явищ, які можуть бути написані на картках: куріння/пасивне куріння, вживання алкоголю до 18 років, пияцтво, вживання/розповсюдження легких наркотиків, вживання психоактивних речовин залежність від соціальних мереж, комп'ютерних ігор, ігроманія (гемблінг), влаштування різних шахрайств в інтернеті, крадіжки та інші легкі правопорушення, вандалізм, безробіття, прогули в школі або іншому закладі освіти, цькування (булінг) бродяжництво, жебракування, незахищений секс, створення та поширення порнографічних матеріалів, проституція, організація проституції (сутенерство), пропозиція стати трафікером (долучитись у схему торгівлі людьми), корупція (вимагати/давати хабар), розлади харчової поведінки (булімія, анорексія), нездорове харчування, участь у небезпечних “іграх”, квестах на смерть (наприклад, “синій кит”, “тихий будинок” тощо), самогубство і тд.

Основними індикаторами гри на предмет стійкості до негативних явищ є: 1) тривалість вгадування головним персонажем кожного явища; 2) чи погодився він на те, що йому пропонують; 3) якщо погодився, то як швидко. Таким чином співставивши ці індикатори та шкалу резильєнтності Коннора-Девідсона CD-RISC, можна буде визначити рівень резильєнтності учасника:

1. Високий рівень резильєнтності — учасник вгадав явище доволі швидко (до 5 хвилин) і не погодився пробувати. Тобто особистість має сильні здібності впоратися зі стресом, пристосовуватися до нових ситуацій і розв'язувати проблеми, не вдаючись до ризикованої поведінки як засобу подолання стресу. При тому, що особа також має високий рівень обізнаності в факторах впливу негативних явищ і розпізнає до якої поведінки її схиляють.

2. Помірний рівень резильєнтності — вгадав лише після того, як погодився спробувати явище або не вгадав взагалі, але і не погодився. Учасник має певні труднощі у впорядкуванні стресу та адаптації до негативних подій, можливе свідоме або несвідоме втягнення в певне явище і в реальному житті, поза грою. Такі особи може і мають здатність впоратися зі стресом і подолати негативні ситуації, але потребують певної підтримки та ресурсів.

3. Низький рівень резильєнтності — учасник так і не вгадав про що йдеться, але швидко (до 5 хвилин) погодився спробувати явище, яке йому пропонують. Може свідчити про труднощі у впорядкуванні зі стресом, низьку здатність адаптуватися до негативних подій та готовність спробувати будь-що аби подолати стрес.

3.2. Апробація методики в студентській групі

Для апробації авторської методики соціальної гри було обрано проведення соціально-педагогічного експерименту. Для фіксації ефекту від застосування методики в ході експерименту використано метод безпосереднього відкритого співучасного спостереження, в якому дослідник є ведучим (модератором) гри, та напівструктурованого інтерв'ю у 2-3 учасників в кінці гри.

Об'єкт спостереження: учасники гри.

Предмет: поведінка та висловлювання учасників гри.

Мета спостереження та інтерв'ю буде однаковою: визначити ефект від застосування авторської методики гри на групі студентів для профілактичних і діагностичних цілей.

Завдання спостереження: 1. За визначеними критеріями описати особливості поведінки та висловлювань учасників в умовах ігрової діяльності.

2. Проаналізувати виявлені переваги та недоліки від застосування методики гри в профілактичній та діагностичній роботі.

Тривалість спостереження: протягом всієї гри — від початку пояснення гри до завершення, приблизно 40-60 хв., в залежності від кількості учасників.

Критерії спостереження:

1. Наявність демонстративних проявів поведінки.
2. Включеність/залученість у гру усіх учасників.
3. Ключові слова, що допомогли встановити зв'язок з прихованим явищем на картці, та переконати учасника спробувати.
4. Швидкість вгадування та/або залученості учасника у кожне представлене негативне явище.

Список запитань для напівструктурованого інтерв'ю після гри:

1. Що сподобалось у грі найбільше?
2. Що було для тебе найважчим?
3. Що однозначно не сподобалось/можна було б зробити краще?
4. Чи рекомендував/-ла цю гру і кому?
5. Чи дізнався/-лась щось нове для себе?

3.3. Результати апробації соціальної гри

В соціально-педагогічному експерименті взяло участь 10 студенток віком від 17 до 20 років спеціальностей “Психологія” та “Соціальна робота”. Гра проходила на відкритому просторі біля одного з корпусів університету під час одного із поза аудиторних заходів факультету.

Тривалість апробації: 40 хвилин разом з поясненням правил.

Роль, яку самостійно обрала для себе головний персонаж: жінка 36 років, яка має 3 дітей шкільного та дошкільного віку, живе закордоном в королівстві Ліхтенштейн та працює юристом. Розлучена, має постійного партнера 23 років.

Аналіз спостереження за критеріями:

1. Під час гри жоден учасник не проявляв демонстративної поведінки. Все відбувалось природно — жарти, сміх, пересування і часто застосування театральної гри та метафор.

2. Включеність у гру (по таймінгу):

Табл. 1. Включеність учасників у гру

0-5 хв	5-10 хв	10-15 хв	15-20 хв
Всі включені і зацікавлені	- 3 людини	- 3-5 людей	- 4 людини

3-4. Ключові слова та швидкість вгадування кожного явища:

Табл. 2. Аналіз ключових слів та швидкості вгадування кожного явища.

Назва явища на картці	Ключові слова	Час на вгадування та переконання	Рівень стійкості до цього явища
Крадіжки	“швидкі гроші”, “Чи можна за це сісти? — Не мала би”	не вгадала та не погодилась, приблизно 5 хв.	Помірний
Сімейні конфлікти (застосування легкого фізичного насилля)	“дратують діти”, “сваритись”, “накричати на дітей”	3 хв., категорично не погодилась пробувати.	Високий
Ігроманія (гемблінг), азартні ігри	“отримати гроші”, “немає ризиків”, “зняти стрес”	погодилась всього за 2 хв.	Низький
Жebraкування	“простягнута рука”, “просити”, “давати можливість людям щось дати у руку”, “умови праці на свіжому повітрі”	спочатку не вгадала та погодилась за 2 хв., у другому колі вгадала аж за 7 хв і звисно відмовилась	Високий
Легкі наркотики (покурити траву)	“дівішнік”, “поїздка в Амстердам”,	погодилась за 1 хв, швидше, ніж вгадала	Низький

	“свято”, “відпочити”, “розслабитись”		
Шахрайство в інтернеті	Учасниця, яка витягнула цю картку, не до кінця зрозуміла, що вона має втягнути головну героїню стати шахраєм		
Пропозиція стати сутенером (організація нелегальної проституції)	“гроші”, “легкий заробіток з дівчатами”, “соціалізація”, “багато спілкування”, “веселе життя”	Спочатку подумала про пропозицію займатись проституцією, зрозуміла за 3 хв, категорично не погодилась	Високий
Пропозиція стати трафікером (займатись торгівлею людьми)	“Ви колись мріяли займатись бізнесом?”, “можливість в будь-який момент позбутись дітей, якщо заважають”	З самого початку зацікавилась, майже погодилась, вгадувала 6 хв і все ж відмовилась	Помірний
Безробіття	“Можливість не працювати, займатись тим, чим хочеш”, “знайти свій внутрішній дзен”	Вгадала за 3 хв, не погодилась	Високий

Для участі в короткому опитуванні один-на-один після гри була запрошена учасниця, яка зіграла головного персонажа, а також 2 учасниці з картками. Від кожної учасниці ми отримали позитивний відгук та бажання зіграти у гру ще раз, можливо, з друзями або в іншому оточенні. Юля, головна героїня, поділилась, що найбільше їй сподобалось відгадувати і “поєднувати всі ниточки”, а найважчим виявилось взагалі зрозуміти про що йде мова. Інші ж учасниці на питання “Що було для тебе найважчим?” відповідали — підбір саме такої асоціації, яка спрацює, тобто переконає і водночас так, щоб учасниця хоча б приблизно розуміла на що погоджується.

На питання “Що можна було б покращити?” учасниці запропонували такі покращення: давати обмежений час учасникам з картками і додаткові ролі, з яких вони можуть виходити для переконання і створення ефекту оточення; робити рефлексію опісля гри, адже дуже цікаво обговорити все, що ти переживав та думав. Та з ризиків гри відмітили, що можливо, на наступні ігри не вистачить кількості різних явищ.

Щодо засвоєння нових знань учасниця, яка грала роль, відповіла, що однозначно дізналась багато нового, зокрема про сферу торгівлю людьми. Інші учасники прокоментували, що спершу навіть не замислювались про те, що під час гри відображається готовність людини спробувати ризиковану поведінку, виходячи з виконуваної ролі, особливостей внутрішнього світу особи та її знань.

Отже, після проведення спостереження та опитування учасниць серед інших властивостей, які має саме ця гра було виявлено ще одну неочевидну — дослідження наявних стереотипів у певній групі людей, адже для переконання людини вчинити ту чи іншу дію учасники гри апелюють до загальновідомих, а також міцно усталених в суспільстві уявлень, асоціацій.

Під час апробації методики було також виявлено ряд недоліків:

— один з основних недоліків скінченність або одноразовість гри у контексті діагностики стійкості, адже побувши один раз на місці учасника з карткою, зіграти головного персонажа повноцінно не вийде — людина буде старатись не піддатись спокусі, аби “обіграти” учасника з карткою;

— ще одне обмеження — на сьогодні інтернет-технології дуже активно використовуються для залучення молоді в негативні соціальні явища та/або ризиковану поведінку;

— гра не враховує особливостей специфічного соціального оточення кожного індивіда і яким чином воно впливає на нього.

Отже, незважаючи на помічені недоліки та ризики, цю методику гри можна віднести до позитивного досвіду учасників, який дозволяє їм прожити певні реальні ситуації під час гри, а також засвоювати нові знання щодо певних негативних соціальних явищ. Водночас фіксування часу та ставлення учасників до цих явищ

дозволяє фахівцю помітити різні схильності та готовність молоді людини розпізнати та протистояти спокусі втягнутись у ризиковану поведінку.

3.4. Рекомендації для застосування методики у практиці соціальної роботи

Нижче будуть описані загальні рекомендації по застосування досліджуваної методики на основі проведеної апробації та аналізу.

1. В контексті профілактики варто пам'ятати, одна гра (методика) — це лише одна профілактична інтервенція, а не повноцінна профілактична програма. Тобто при проведенні однієї гри не виходить дотриматись одного з основних принципів профілактики — комплексність. Тому рекомендуємо використовувати гру як один з елементів профілактичного впливу, проте не єдиний засіб.

2. Варто також взяти до уваги, що профілактично-методична гра це не просто забавка, а методика, яка має конкретну мету та потребує уважного спостереження. Відтак обов'язково потрібно готуватись до проведення гри (підготовка карток, прописування сценарію та протоколів спостереження), а також досліджувати групу, з якою працюватиме фахівець, аби уникнути ретравматизації та бажанням спробувати озвучені негативні явища в реальному житті. Проте для учасників потрібно обов'язково представляти цю діяльність саме як гру, аби створити більш розслаблену атмосферу.

3. Не останню роль відіграє також ставлення групи до модератора. Тут важливими є стосунки між фахівцем та групою, перший контакт та те, як група сприймає його. Без довірливих стосунків учасники можуть поводити себе неконтрольовано, не зрозуміти суті гри та саботувати її проведення.

4. Для підведення підсумків по діагностичній складовій методики рекомендовано використовувати запропоновану вище таблицю спостереження (*Табл. 2. Аналіз ключових слів та швидкості вгадування кожного явища*).

5. Обов'язково разом з учасниками потрібно проводити бесіду та аналіз-рефлексію опісля гри. Можливо, потрібно навіть подавати додатковий лекційний

матеріал про ті явища, стосовно яких виникли питання або труднощі. І це ще один пункт для підготовки перед застосуванням методики.

Цільові аудиторії застосування методики: діти та підлітки з груп ризику, неповнолітні правопорушники, наркозалежні та алкозалежні, діти вулиці.

Висновки до розділу 3

Цей розділ присвячено опису емпіричної частини цього дослідження, а саме опису сюжету (правил гри) та результатів апробації авторської методики гри. В процесі апробації було виявлено ряд переваг та недолік цієї методики, на основі яких було сформовано 5 основних рекомендацій, які допоможуть фахівцям, які працюють з відповідними цільовими аудиторіями, застосовувати цю методику максимально ефективно. Серед переваг це підвищений інтерес учасників до будь-якої активності, яка названа грою, високий рівень залученості та природність поведінки, однозначно позитивний відгук після гри та бажання спробувати свої сили в цій грі ще раз. Основні труднощі пов'язані з тим, щоб якісно підготуватись та продумати гру наперед для тієї групи, для якої вона буде проводитись, а також з тим, щоб одночасно фіксувати певні тенденції в психологічній структурі учасників та роз'яснювати правила гри.

ВИСНОВКИ

У цьому дослідженні вдалось теоретично дослідити і практично досвідчити за допомогою методу соціально-педагогічного експерименту ефект від застосування профілактично-діагностичної гри в практиці соціальної роботи.

В першому розділі теоретично проаналізовано ключове поняття соціальної профілактики — негативне соціальне явище та за допомогою чого, тобто які фактори спонукають людей піддаватись впливу таких явищ. Серед них внутрішні, особистісні фактори, такі як вікові особливості та особливості розвитку психіки, сформованість самооцінки, особисті психологічні установки, а також зовнішні — оточення (сім'я, місця вторинної соціалізації та культура в цілому) та розуміння функціональності таких явищ, які в короткостроковій перспективі дозволяють досягнути швидше результати (підзаробити, розслабитись, влитись в колектив).

Також було здійснено теоретичний аналіз поняття резильєнтності в науковій літературі. Тема резильєнтності наразі є дуже актуальною, адже багато людей перебувають або будуть перебувати у кризі, тобто у вразливому становищі. Відповідно неминучим є поширення негативних соціальних явищ, як засобів швидкого досягнення бажаного результату або забуття, втрати контролю над ситуацією. Проте вдалось з'ясувати, що резильєнтність натомість включає багато рис особистості, зокрема відчуття певного контролю над ситуацією та вміння справлятися з горем, долати труднощі та багато інших, що можуть бути цінними та допомогти у профілактиці впливу негативних явищ на особу.

В другому розділі було з'ясовано основні види соціальних ігор — сюжетно-рольові, ділові, комплексні та багато інших. Слід відмітити, що загальноприйнятої класифікації соціальних ігор немає, адже гра, а тим паче соціальна гра, як і саме суспільство є дуже динамічним і варіативним процесом та може щоразу відрізнятись. Саме тому, напевне, ігри викликають таку зацікавленість у дітей, підлітків та молоді та є гарними допоміжними інструментами в практиці діагностичної та профілактичної роботи. І хоча теоретично-наукових досліджень на тему ефекту, який може давати гра в цих напрямках роботи, є поки що доволі

мало, вдалось знайти багато рекомендацій по використанню різних видів соціальної гри як елементу просвітницького тренінгу, чи як окрему профілактичну інтервенцію у вигляді просвітницько-профілактичної настільної чи навіть онлайн-гри. Форма гри застосовується фахівцями здебільшого на мікрорівні у первинній та вторинній профілактиці у моделях поширення фактичних знань та позитивного навчання. Виникають труднощі при використанні гри в діагностиці, як і з рештою проєктивних методик, через відсутність валідних шкал для вимірювання тих чи інших психічних структур особистості, тому необхідно продовжувати дослідження в галузях психології та соціальної роботи на цю тему. Проте вдалось довести ефективність соціальної гри при діагностиці поведінкових та міжособистісних особливостей в групі, з якою працює фахівець.

Також в останньому розділі, тобто в емпіричній частині цього дослідження було розроблено та апробовано авторську методику соціальної профілактично-діагностичної гри для підлітків та молоді. Апробація за допомогою обраної методології пройшла успішно — експеримент не вийшов з-під контролю, а спостереження за учасниками гри та інтерв'ю після участі дозволило не лише досягнути мети гри, а й довести позитивний ефект такої діяльності. Серед покращень для гри варто відзначити необхідність проведення аналізу-рефлексії у формі бесіди чи діалогового семінару після гри.

Наостанок можна сказати, що варто продовжувати дослідження в розпочатому напрямку, зокрема розроблення систем показників, валідних шкал для оцінки ефективності від застосування проєктивної методики гри у різних напрямках соціальної роботи, зокрема у діагностиці та профілактиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ansari, T., Alghamdi, T., Alzahrani, M., Alfheid, F., Sami, W., Aldahash, B.A., et al. (2016). Risky health behaviors among students in Majmaah University, Kingdom of Saudi Arabia. *Journal of Family Community Medicine* 23:133-9. doi:10.4103/2230-8229.189105
2. Bartley, M. (Ed.). (2006). *Capability and Resilience: Beating the Odds*. UCL Department of Epidemiology and Public Health.
3. Luthar, S.S., Cicchetti, D., Becker, B., (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Dev*, 71(3), pp. 543–562
4. Norris, F.H., Tracy, M., Galea, S. (2009). Looking for resilience: Understanding the longitudinal trajectories of responses to stress. *Social Science & Medicine*, 68, p. 2190-2198. doi:10.1016/j.socscimed.2009.03.043
5. Satterley, N. (Ed.). (2017). *Strengthening resilience: a priority shared by Health 2020 and the Sustainable Development Goals*. Denmark: World Health Organization.
6. Scoloveno, R. (2016). A Concept Analysis of the Phenomenon of Resilience. *Journal of Nursing & Care* 5:353. doi:10.4172/2167-1168.1000353
7. United Nations Children’s Fund. (2018). *Operational guidelines on community based mental health and psychosocial support in humanitarian settings: Three-tiered support for children and families (field test version)*. New York: UNICEF.
8. Wagner, E.F., Myers, M.G., Mcininch, J.L. (1999). Stress-coping and temptation-coping as predictors of adolescent substance use. *Addictive Behaviors*, 24(6), pp. 769–779.
9. Windle, G., Bennet, K.M., Noyes, J. (2011) A methodological review of resilience measurement scales. *Health and Quality of Life Outcomes* 9:8. doi:10.1186/1477-7525-9-8
10. Yumagulova, L. (Ed.). (2015). Special issue: Resilience. *HazNet*, 7 (2).
11. Ziglio, E. H., Ziglio, E. (n.d.) *Resilience as a major asset to improve population health and wellbeing: a summary of studies and international experiences*.

Retrieved from: <https://www.local.gov.uk/resilience-major-asset-improve-population-health-and-wellbeing-summary-studies-and-international>

12. Безпалько, О. В., Лютий, В. П. (2007). Теоретико-методичні засади здійснення комплексної соціальної профілактики негативних явищ серед вихованців колоній для неповнолітніх. В Р. Х. Вайноли, Т. Л. Лях (Ред.) *Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки: посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній.* (с. 13-26). Київ: ТОВ „ДКБ „РОТЕКС”.

13. Бровінська, М. (2022). Кіберполіцейські розробили онлайн-гру, що допоможе дітям виробити навички безпечної поведінки в інтернеті: як скачати. Відновлено з: <https://dev.ua/news/kiberpol-1661773939>

14. Вовкогон, О., Лисенко, О. (2008). Розвиток життєвих навичок як фактор попередження ризикованої поведінки підлітків. *Магістеріум. Вип. 32. Соціальна робота і охорона здоров'я*, с. 3-10.

15. Войцях, Т. В. (2014). *Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти: навч.-мет. посібник.* Черкаси: Черкаський ОШОПП.

16. Вольнова, Л. М. (2016). *Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина.* (2-ге вид.). Київ: Національний пед. університет ім. М. П. Драгоманова.

17. Галян, І. М. (2009). *Психодіагностика: навч. посібник.* Київ: Академвидав.

18. Гридковець, Л., Вебер, Т., Журавльова, Н., Запорожець, О., Климишин, О., Креймейер, Д. ... Шапошник, Н. (2018). *Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 3.* Київ: ОБСЄ.

19. Гусак, Н., Чернобровкіна, В., Чернобровкін, В., Максименко, А., Богданов, С., & Бойко, О. (2017). *Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс: посібник з проведення тренінгу.* Київ: НаУКМА.

20. Демчук, А.А. (2018). *Копінг-поведінка, як засіб подолання невизначеності*. Матеріали VII Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів. Актуальні задачі сучасних технологій. Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя.

21. Журавель, Т. В. (2013). Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. В О. В. Безпалько (Ред.), *Соціальна педагогіка: навч. посібник*. (с. 85–101). Київ: Академвидав.

22. Когут, М. Г., Зан, М. І., Переш, І. Є. (2019). Соціальна девіація: поняття та класифікація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право», 59. Том 1*.

23. Кот, М. (2023). *Як виграти в сучасному світі битву за таланти: чотири підходи*. Відновлено з: <https://happymonday.ua/bytva-za-talanty-4-pidhody>

24. Лазос, Г. П. (2018). Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія, 14*, с. 26-64. Вінниця: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

25. Лендел, Д. В. (2019). *Ігрофікація в навчанні фахівців соціальної роботи*. (Магістер. робота). Український католицький університет, Львів.

26. Литвинчук, Л. М., Тополов, Є. В. (2020). Психологічні механізми профілактики наркозалежності суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми. В С. Д. Максименко (Ред.), *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: Монографія*. (с. 160-169). Київ: Видавничий Дім "Слово".

27. Лютий, В. П. (2004). Зміст і методи профілактичної інтервенції. В Т. В. Журавель, Т. Л. Лях (Ред.), *Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх: збірка інформаційних, методичних, ілюстративних матеріалів для спеціалістів*. (с. 39-54). Київ: Всеукраїнський громадський центр "Волонтер".

28. Лютий, В. П. (2004). *Соціальна профілактика негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі: навч. посіб.* Київ: Академія праці і соціальних відносин ФПУ.

29. Лях, В. В. (2009). Стратегії та моделі профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі. Відновлено з: <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/17719/6/Ljax2.pdf>

30. Лях, Т. Л. (2007). Умови ефективного використання методу інтерактивної гри. В Р. Х. Вайноли, Т. Л. Лях (Ред.) *Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки: посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній.* (с. 112-117). Київ: ТОВ „ДКБ „РОТЕКС”.

31. Ляшук, О., Супрун, М. (2019). Шкідливі звички: фактори та умови їх формування у молодших підлітків. У В.В. Засенко (Ред.), *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць (Випуск 15).* (с. 212-222). Київ: ТОВ «Наша друкарня».

32. Петрович, В., Лютий, В. (2021). Профілактика як соціальна послуга сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах. У В. Петрович, С. Чернета (Ред.), *Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики: колективна монографія.* Волинський національний університет імені Лесі Українки. (с. 217-240). Луцьк: ФОП Галяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф».

33. Пехота, О., Вихрущ, В. (2019). Розвиток життєвих навичок дорослої людини. *Edukacja zawodowa i ustawiczna, № 4/2019*, с. 145-169.

34. Селіна, Г. П. (2020). Використання ігрових технології в роботі соціального педагога як засіб соціалізації. Відновлено з <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-igrovih-tehnologii-v-roboti-socialnogo-pedagoga-ak-zasib-socializacii-237147.html>

35. Сердюк, О.О. (2010). Організовані соціально-негативні явища як інституційні утворення. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу*

сучасного суспільства: Збірник наукових праць, 16, с. 148–151. Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна.

36. Тимошко, Г. М. (2011). *Організація діяльності державних і спеціалізованих соціальних служб: навчальний посібник*. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М.

37. Тюптя, Л. Т., Іванова, І. Б. (2008). *Соціальна робота: теорія і практика: навч. посібник*. (2-ге вид.). Київ: Знання.

38. Холостова, Е. И. (Ред.). (2001). *Теория социальной работы: учебник*. Извлечено из:

https://msn.khmnmu.edu.ua/pluginfile.php/200352/mod_resource/content/1/%D0%BB%D0%B5%D0%BA_5_13.htm

39. Цюман, Т. П. (2007). Тренінг як ефективна форма просвітницької діяльності. В Р. Х. Вайноли, Т. Л. Лях (Ред.) *Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки: посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній*. (с. 60-71). Київ: ТОВ „ДКБ „РОТЕКС”.

40. Чиханцова, О., Гуцол, К. (2022). *Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в період пандемії Covid-19: практичний посібник*. Київ: Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г.С. Костюка.

41. Щербакова, В. (2014). *Профілактика негативних явищ в учнівському середовищі: методичні рекомендації*. Відновлено з: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-profilaktika-negativnih-yavisch-v-uchnivskomu-seredovischi-34145.html>